

SCRISOAREA DIN 1723 A MITROPOLITULUI GHEORGHE AL IV-LEA AL MOLDOVEI

Scurta povestioară ce relatează un fragment din istoria raporturilor Moldovei cu cel mai mare imperiu creștin, Bizanțul, a începutului de secol XV a rămas cunoscută sub numele “scrisoarea mitropolitului Gheorghe”. Denumirea e justificată deoarece mitropolitul Gheorghe al IV-lea (1723-1729) însuși, vorbind la persoana întâi se face martorul existenței unor documente care confirmă trecerea prin Țara Moldovei a Împăratului “Andronic” Paleologul, cu care ocazie a fost întâmpinat și petrecut până la Dunăre de către însuși domnul Țării Moldovei, Alexandru cel Bun și curtea sa. Cu această ocazie, spune opera, împăratul a scos mitropolia țării de sub ascultarea mitropoliei de Ohrida, făcând-o independentă ca și Pec-ul, Ciprul sau Ohrida. Ulterior, “Andronic” trimite ierarhilor moldoveni anumite daruri, printre care și o icoană a Sfitei Maria făcătoare de minuni care se află la Mănăstirea Neamț, iar din partea împărătesei Ana o altă icoană care astăzi se află la mănăstirea Bistrița.

Documentele aflate la Mănăstirea Neamț au fost citite două veacuri și jumătate mai târziu de către Nicolae, Grămăticul curții domnești, nimeni altul decât strălucitul cărturar, cunoscut sub numele de Nicolae Milescu. În finalul operei, însuși mitropolitul Gheorghe jură că le-a văzut cu ochii săi înaintea distrugerii lor din vremea lui Dumitrașcu Cantacuzino.

Povestirea, considerată un fals de către cercetarea istorică mai apropiată de zilele noastre a declanșat o dispută în istoriografie, atât în ceea ce privește conținutul, cât și utilizarea ei ca act doveditor în alte documente.

Din 1874 când episcopul Melchisedec îi acordă spațiu de tipar în “Cronica Romanului”¹ purcedând și la o serioasă analiză, scrisoarea rămâne legată de chestiunea dependenței de Ohrida². Melchisedec publică acest document după copia din 1782 a lui “Ștefan Logofătul ot Krețulescu” (manuscrisul 340 BAR), care declară că a găsit el însuși scrisoarea “scrisă de mitropolit cu mâna sa”, dar din care lipsește partea finală conținând informațiile privitoare la Nicolae Grămăticul și invocarea *Îndreptării Legii*. Critica este continuată mai amplu de către savantul rus A. I. Iațimirski³, care încearcă să deslușească semnificația operei. Acesta analizează povestirea comparând-o cu scrierile similare ca funcție ideologică și compoziție literară din

1 Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Romanului și a Episcopiei*, I, București, 1874, p. 84-88.

2 Teodor Tit Simedrea, *Unde și când a luat ființă legenda despre atârarea canonică a scaunelor mitropolitane din Țara Românească și Moldova de Arbiepiscopia de Ohrida*, în *BOR*, an LXXXV, 9-10, septembrie - octombrie 1967, p. 975-1003; Liviu Stan, *Pravila lui Alexandru cel Bun și vechea autocefalie a Mitropoliei Moldovei*, în *MMS*, 3-4XXXVI, 1960, p. 170-214; Theodor N. Trâpcea, *Relațiile dintre biserica Moldovei și Arbiepiscopia Ohridei în Mitropolia Banatului*, 1973, 23, nr. 10-12, p. 658-662.

3 A.I. Iațimirski, *Ecouri moldovenești ale legendelor moscovite despre darurile Monomahului*, în *Jurnal ministerstva narodnogo prosvescenija*, octombrie 1903, apud Ciprian Zaharia, *Iosif I Mușat întâiul mare ierarh român*, București, 1987, p. 290-293.

cultura rusă. Similaritățile dintre procesul de creație, modul de realizare și scopurile alcătuirii unui asemenea text sunt evidente, iar concluzia cercetătorului rus este că opera se încadrează perfect în seria creațiilor rusești din secolele XV – XVI, precum povestirea despre succesiunea bizantină a bisericii rusești sau legenda darurilor împăratului bizantin către Vladimir Monomahul. Acestea sunt menite să legitimizeze prin tradiție o situație “de facto” sau să joace un rol în ridicarea prestigiului acestor instituții în ochii credincioșilor.

Nicolae Iorga amintește în treacăt de scrisoare considerând-o un fals, realizat “ca un răspuns la amestecul patriarhilor răsăriteni în afacerile bisericii moldovenești, la purtarea dictatorială a lui Samoil din Alexandria, sprijinit de Nicolae Mavrocordat”. Povestirea ar fi fost folosită ulterior în scopul demonstrării autocefaliei cu prilejul Sinodicului din 1752, acesta din urmă considerat ca fiind autentic⁴.

Alexandru Elian întreprinde în 1964 cea mai elaborată critică a povestirii⁵. Absența părții finale a scrisorii în varianta Krețulescu l-a determinat pe profesorul bucureștean să demonstreze existența a două serii de manuscrise. Prima este reprezentată de varianta logofătului Ștefan al familiei Krețulescu pe care o găsim într-o formă adaptată și în “Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei”⁶, iar a doua serie își are o primă atestare în “manuscrisul Dragomirna”, datat 1781, publicat concomitent de Nicolae Cârlan și Olimpia Mitric⁷. Această a doua variantă se prezintă ca redacție de sine stătătoare, lucru datorat logofătului Grigoraș, care ar fi adăugat formei mai vechi a legendei informații despre Milescu și *Îndreptarea Legii*, atribuindu-le cu stângăcie evidentă mitropolitului Gheorghe de mult decedat⁸. Tot lui Alexandru Elian îi datorăm stabilirea anacronismelor și a părților de legendă din textul realizat prin suprapunerea unor straturi succesive de tradiții. Profesorul Alexandru Elian îl consideră pe mitropolitul Gheorghe autorul moral al povestirii, cel care a consemnat și lăsat să circule textul sub numele său. Totodată acceptă formula redactării textului în mai multe etape 1723, 1778 etc. cu adăugiri în funcție de interesele copiștilor.

În legătură directă cu informațiile privitoare la activitatea lui Nicolae Milescu spătarul, Ștefan S. Gorovei revalorizează acest document în spirit pozitiv⁹ spre deosebire de analiza făcută cu două decenii mai devreme. Cercetând activitatea logofătului Grigoraș, istoricul

4 Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, București, Ministerele de Culte, 1930, p. 82.

5 Alexandru Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al -XV- lea*, în *Cultura moldovenească în vremea lui Ștefan cel Mare*, EARS, 1964.

6 Cronica se prezintă în două variante: varianta “pre largu” care a beneficiat și de o recentă ediție critică, datorată lui Gabriel Ștrempel, vezi: Axinte Uricariu, *Istoria paralelă a Moldovei și Țării Românești*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1993 și de o variantă “pre scurt” scrisă de Vasile, cămărașul de izvoade, identificat de Ștefan S. Gorovei în persoana lui Vasile Buzilă, logofătul de taină al lui Constantin Mavrocordat: Ștefan S. Gorovei, *Între Vasile Buhăescu și Vasile Buzilă - o problemă de paternitate literară*, în *AIIAI*, XXIV/2, 1987, p. 445-451.

7 Nicolae Cârlan, *O versiune a “Relației Mitropolitului Gheorghe”*, în *Valori bibliofile din Patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare*, II, București, p. 175-182; Olimpia Mitric, *Cartea românească veche din județul Suceava (prima jumătate a secolului al XVIII lea)*, *Catalog*, în *Suceava*, X, 1983, p. 679-682.

8 Al. Elian, *op. cit.*, p. 143.

9 Șt. S. Gorovei, *Un episod din recuperarea Bizanțului: prima “operă” a spătarului Nicolae “Milescu”*, în *AIIAI*, tom XXII/2, 1985, p. 441-460.

prezintă suficiente dovezi pentru a-l considera pe acesta persoana cea mai indicată să scoată din arhivele Mitropoliei "prototipul", adică tocmai scrisoarea mitropolitului, și de a-l răspândi în mediul mănăstiresc din Moldova¹⁰. Logofătul Grigoraș scoate la lumină și alte texte ce vor servi apărării autonomiei, a drepturilor țării, a vechiului obicei al bisericii Moldovei, "singurul domeniu care, până atunci reușise să scape controlului fanariot, și în care se pregătea cu multă grijă și nemăsurate eforturi renașterea națională."¹¹.

Luând în considerare bogata activitate a acestui secretar al Mitropoliei, istoricul Ciprian Zaharia, îl consideră pe însuși Grigoraș autorul inițial al "istoriei". Ulterior, în urma constatării nepotrivirilor își va retrage afirmațiile¹². Totuși, cartea sa, despre mitropolitul Iosif, conținând în cea mai mare parte un studiu asupra povestirii despre icoanele făcătoare de minuni, reprezintă prima încercare de realizare a unei ediții critice a textului pe baza manuscriselor.

În consecință, rolul nostru este de a relua analiza asupra operei pe baza noilor informații, de a restabili succesiunea manuscriselor, de a da o imagine a textului în forma sa deplină, cea mai veche cunoscută, stabilind și adăugirile ulterioare. Sperăm ca textul în varianta sa finală să rămână un instrument util pentru stabilirea părților de legendă și a faptelor istorice din conținutul textului.

Conform studiilor lui Alexandru Elian și Ciprian Zaharia compunerea literară istorică în care mitropolitul Gheorghe al Moldovei vorbește la persoana întâia, jurând că a văzut documentele și declarând că textul a fost scris "cu condeiul său", se prezintă sub două forme sau două tradiții manuscrite, totalizând șapte manuscrite păstrate și șapte manuscrite pierdute. Semnalăm existența unui al optulea manuscris mult mai recent, care va face obiectul unui comentariu ulterior.

Redăm câteva informații despre fiecare manuscris în parte, respectând atât criteriul de succesiune cât și ordinea cronologică.

Astfel din prima tradiție care consemnează textul în forma pe care o cunoaștem astăzi fac parte următoarele manuscrite:

1. Manuscrisul 2591 BAR conține așa-numita "Cronică paralelă a Țării Românești și a Moldovei". Întreaga operă se află la Biblioteca Academiei în două mari tomuri 2591 și 5367, care fac corp comun, totalizând peste 1600 pagini de text, scrise în continuitate directă de către două persoane: prima a redactat paginile 1-346 din tomul I, iar a doua restul până la 1600. S-a stabilit că prima persoană este un muntean iar a doua un moldovean. Întreaga istorie a fost scrisă din porunca lui Constantin vodă Mavrocordat, iar materialul a fost mutat succesiv din Moldova în Țara Românească, odată cu schimbarea tronului de către voievod. S-a crezut la un moment dat de către însuși autorul ediției critice că lucrarea aparține lui Axinte Uricariul, deși aceasta nu conține autograful autorului¹³. Opera a fost redactată după ultimele studii începând cu anul 1733¹⁴. la datarea ei servind chiar o informație legată de

10 Idem, *Un cărturar uitat, Logofătul Grigoraș*, în *AIIAI*, XXIII/2, 1986, p. 681.

11 Idem, *Semnificația unor documente false din veacul al XVIII-lea*, în *AIIAI*, XXVI, 1989.

12 Ciprian Zaharia, *O paternitate revizuită*, în *Luceafărul*, an XXXI, nr. 13, din 26 III 1988, p. 6.

13 G. Ștrempel, *op. cit.*, p. 26.

14 Informațiile din scrisoarea mitropolitului Gheorghe sunt introduse în *Cronica Paralelă* prin cuvintele "Aflat-am și noi scris de părintele Gheorghe, proin (fost, n.a.) mitropolit Moldovei cu mâna sa precum...". Ori se știe că mitropolitul a deținut această funcție între anii 1723 – 1729. Vezi Șt. S. Gorovei, *O biografie nescrisă, Mitropolitul Gheorghe al IV-lea al Moldovei*, în *MMS*, 1987, p. 75–82, cf.

scrisoarea mitropolitului Gheorghe. Faptul că Axinte Uricariul nu mai era în viață de la 1724, când afacerile familiei sunt preluate de fiul său îl scoate pe acesta din discuția că ar putea fi autorul operei, paternitatea acesteia fiind atribuită lui Vasile Cămărașul, identificat de Ștefan S. Gorovei în persoana lui Vasile Buzilă, omul de încredere al lui Constantin Mavrocordat¹⁵. În acest manuscris povestea mitropolitului Gheorghe își are cea mai veche atestare. Se pare că redactorul a avut la îndemână chiar originalul scris de Gheorghe al IV-lea. Mai mult decât atât, autorul variantelor “pre largu” și “pre scurt” ale *Cronicii paralele*, care au început să fie editate concomitent în 1733¹⁶ l-a cunoscut personal pe părintele Gheorghe și își afirmă răspicat meritul de a fi descoperit documentul și de a-l fi făcut public: “aflatam și noi scris de părintele Gheorghie, proin mitropolit Moldovei, cu mâna sa, cum la vremea domniei lui Alexandru vodă au fost mitropolit Iosif, carele au fost și la Soborul al optule cu Grigorie Țamblac ieromonahul”¹⁷. Varianta prescurtată, aflată în manuscrisul 3442 BAR nu conține, însă, textul mitropolitului, ci doar câteva date, care demonstrează totuși că autorul a avut sub ochi însăși scrisoarea.

Textul istoriei din varianta lărgită a *Istoriei paralele* este și el modificat și scurtat, folosit în funcție de necesitățile cronicii, de a oferi date despre mitropolitul Iosif și nu conține partea finală cu datele biografice ale lui Neculai Grămăticul (Nicolae Milescu spătarul), referirea la *Îndreptarea legii*, precum și jurămintele la persoana I ale mitropolitului Gheorghe care sunt citate la persoana a III-a. Acesta este, de fapt, elementul de identificare dintre cele două tradiții manuscrise.

2. Manuscrisul 340 BAR reprezintă copia din 1782 al lui Ștefan, logofătul familiei Krețulescu, executată după manuscrisul 2591 BAR. A fost publicat fragmentar de Cezar Bolliac și a făcut obiectul celei dintâi cercetări, stând la baza studiului lui Melchisedec din *Cronica Romanului*. Textul nu conține decât trei modificări față de varianta 2591, folosirea formei Ipec în loc de Epechi, 34 de “patrierși” în loc de 4, iar fraza de o parte chipul Maicei Preacurate, de altă parte Sfântul mucenic Gheorghie, care până astăzi se află la mănăstirea Neamțului este completată cu cuvintele care să închină¹⁸. Ca scriere de sine stătătoare povestirea apare în diferite manuscrise cu titluri ușor diferite, adaptate scopului pentru care a fost reprodusă: fie pentru a informa cititorii despre existența icoanelor făcătoare de minuni, fie pentru a demonstra autocefalia bisericii Moldovei, fie pentru a acoperi un gol din istoria Moldovei din această perioadă.

3. Manuscrisul Dragomirna este o copie executată în 1781, mai 13, după un manuscris de la mănăstirea Voroneț pe ultimele trei foi ale unui Octoih tipărit în 1700 la Buzău. L-am denumit astfel pentru că a fost descoperit în fondul de carte veche al mănăstirii Dragomirna (nr. inv. 864; cota *Carte veche românească* V-I). Editarea lui concomitentă de către Nicolae

și Idem, *Spre unificarea istoriografiei naționale: "Cronica paralelă (Iași 1733)"*, în *AIIAI*, XXV/2, 1988, p. 139-185.

15 Idem, *Un autor, o operă, un editor (Axinte Uricariul: Cronica Paralelă a Țării Românești și a Moldovei, ediție critică, și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, I, București, 1993)*, în *Cronica, revistă de cultură*, 15, an XXVIII, 1-15 august 1993; Idem, *Spre unificarea istoriografiei naționale: Cronica Paralelă*, vezi *supra*, nota 15.

16 Idem, *Între Vasile Buhăescu și Vasile Buzilă - o problemă de paternitate literară*, în *AIIAI*, XXIV, 1986.

17 G. Ștrempel, *op. cit.*, p.49.

18 Melchisedec, *op. cit.*, p. 86.

Cârlan și Olimpia Mitric¹⁹ a făcut lumină în multe din problemele pe care le ridică povestirea. Și aceasta pentru că manuscrisul Dragomirna reprezintă copia cea mai veche cunoscută în care se găsește textul în varianta sa completă, deci este cel mai apropiat de arhetip. La sfârșitul textului este adăugat cu altă mână fragmentul: “Să știe că această istorie am scris-o eu, Ifrim Ardelean, fiind cu șiderea în sfânta mănăstire Voronețul cu blagoslovenia Sfinției sale părintelui chir Macarie, egumenul mănăstirii Voronețul la v leat 7282 (1781) meseaț mai 13.” Ori se știe că părintele Macarie a fost în strânsă corespondență cu logofătul Grigoraș ceea ce ne duce cu gândul că respectivul copist a avut cu siguranță sub ochi una din copiile pe care logofătul mitropoliei le-a lăsat să circule după descoperirea prototipului în arhivele mitropoliei la 1778. Se pare că difuzarea *Istoriei* pusă în circulație de Grigoraș, a avut la început un caracter inițiativ și primii care au primit-o au fost cunoscuții și prietenii apropiați ai logofătului mitropolitan²⁰.

4. Prima tipăritură a povestirii datează din 1830 și este realizată la mănăstirea Neamț. Tipăritura se prezintă sub forma a patru foi volante (opt pagini), de format 24x37 cm. pe două coloane, în stânga în limba română și în dreapta în limba slavonă²¹. Tehnica tipografică indică locul tipăririi, acesta nefiind specificat. Retipărirea ulterioară datează din 1836 și este anexată *Vieții starețului Paisie* cu text aproape identic²². Același text e reluat în ediția din 1847 ce reunește povestirile *Minunile Maicii Domnului*²³.

5. Manuscrisul 5503 BAR este o copie târzie după tipăritura nemțeană din 1830.

6. Manuscrisul 7 BAR reprezintă o copie modernă cu scris de mână care se încadrează în aceeași tradiție a povestirii complete.

7. Manuscrisul 22 al bibliotecii mănăstirii Neamț din secolul al XIX-lea.

Între aceste ultime patru documente există o legătură de succesiune, având toate ca prototip o variantă pierdută a manuscrisului 3692 datând dinaintea anului 1787, copie care se trage direct din “pruba” logofătului Grigoraș.

Același logofăt a făcut cunoscută scrierea în altă parte a Moldovei, unui personaj se pare, foarte bine cunoscut lui Grigoraș, și anume Episcopul de Huși, Iacob Stamati.

8. Manuscrisul 3692 BAR, datat 6 nov 1787, reprezintă ceea ce am putea numi versiunea oficială a poveștii mitropolitului Gheorghe. Manuscrisul este redactat din porunca episcopului Iacob Stamati, după cum menționează și însemnarea din titlu: “Iar acum prin

19 vezi *supra*, nota 7.

20 O scrisoare a logofătului Grigoraș către egumenul Macarie în care se vorbește de niște mesaje de taină ce trebuiau să circule în mediul bisericesc poartă exact aceeași dată, 13 mai 1781 ca și povestirea, vezi Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, în *AILAI*, XXIII/2 1986, p. 683.

21 Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, IV, p. 158-159.

22 Platon Schimonahul, *Viața preacuvinciosului părintelui nostru stareț Paisie*, f. loc., 1836, p. 58 - 60.

23 Ediția din 1847 reunește Minunile Maicii domnului cu textele din 1830, fiind singura cunoscută de episcopul Melchisedec. Vezi C. Zaharia, *op. cit.*, p. 262-265. Cât despre cartea lui Ioanichie Galeatovski, rectorul colegiului movilean din Kiev: *Cerul Nou sau Minunile Maicii Domnului*, aceasta a apărut la Liov în 1665 și conține informații despre diferite icoane făcătoare de minuni, din lumea ortodoxă printre care și icoanele de la Neamț și Bistrița. Cartea a circulat și în mediul mănăstiresc din Moldova, iar textul referitor la icoanele românești a fost reprodus în *Istoria sfintelor monastiri Neamțul și Secu, adunată în scurt în anul 1857, martie în 20 zile*. O versiune românească o găsim chiar în manuscrisul 3692 alături de povestea noastră; vezi Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, ediție îngrijită de Al. Chiriățescu, București, 1974.

osârdia și poronca preosfinției sale Kirio Kir Iacov, episcopul Hușului s-au tălmăcit din limba slovenească pre limba moldovenească. Și tălmăcitorul am fost eu Toma Stamat, nepot preosfinției sale și cu sfinția sa Ieromonah Teofan, eclesiarh eparhia Hușului la leat 1787, sept 10”. Manuscrisul mai conține o serie de texte printre care versiunea românească a cărții lui Ioanichie Galeatovski, *Novoe nebo* (Cerul nou) sau *Minunile Maicii Domnului*. După textul povestirii urmează actul Sinodicului din 1752, și acesta din urmă un fals elaborat de logofătul Grigoraș în colaborare cu ierarhii bisericești ai timpului și care folosește ca argument al celor relatate însăși scrisoarea mitropolitului Gheorghe²⁴. Textul Sinodicului conține desenele, descrierile și reproducerile peceților și semnăturilor episcopilor vremii.

9. Manuscrisul Drăghiceanu numit așa după numele celui care l-a publicat prima oară²⁵ este o copie din 1833 a lui Nicolae Polhovnicul după un intermediar din 1806, astăzi pierdut. Copia din 1806 conține însemnarea: “Acest hrisov l-am prescris dintr-o carte a sfintei Mănăstirii Neamțu, încredințată cu pecete a sfintei mitropolii a Moldovii și cu a sfintei episcopii Romanului, Rădăușului și Hușilor la leat 1806, ghenarie. Ieromonah Pahomie, scrisă la Schitul Iorgăniței, ținutul Sorocia 1806 avg. 29”. Manuscrisul se înscrie în seria copiei oficiale de la Huși, fiind probabil chiar o copie directă după acesta.

10. Manuscrisul 577 BAR este o variantă în limba slavonă a textului. Copiat de ieromonahul Nicador de la Vorona în mănăstirea Neamțul în anul 1794, acesta reprezintă un tipic miscelaneu al starețului Paisie, conținând scrieri ale acestuia și scrisoarea de la Poiana Mărului către ucenicul său Alexie. Este prezentă greșeala tipică acestui manuscris: Gheorghe în loc de Grigore Țamblac. Deci versiunea slavonă s-a realizat înainte de 1794 și are la bază copia oficială de la Huși.

11. Manuscrisul 5884, datat 1835, iulie 6 este editat prima oară de Ciprian Zaharia²⁶ și aparține lui Athanasie Neculai care l-a copiat “împună cu alte istorii de pe alți cărți scrisă de mână tot vechi”, adică o colecție de povestiri teologice și istorice. Textul nostru face parte din capitolul Despre icoane și este neterminat, întrerupându-se la cuvântul atunci.

12. Manuscrisul 3102 BAR aparținând lui Antohi Hociunga, datat 25 martie 1793 reprezintă o suită de texte istorice și politice printre care și povestea icoanei. Sursa acestor povestiri este mărturisită chiar de copist la fila unde se află textul nostru: „această cârtică cu câte se află întrânsa am scris-o eu Antohi Hociunga, căpitan, în vremea cându mă aflam șazănd în casa dumisale condicariului Ștefan Zătreaanu”. Pornind de la o presupunere eronată, Ciprian Zaharia constata că textul manuscris despre icoană reprezintă un moment în care povestea mitropolitului Gheorghe este copiată după manuscrisul 2591, dar adaptată sub formă de povestire independentă. Interesant este că acest manuscris, deși urmează tradiția a doua care are ca prototip *Cronica paralelă* are adăugate informațiile despre Nicolae Grămăticul și Sfânta Pravilă, dar nu conține mărturia logofătului Grigoraș. După asemănările cu manuscrisul 2591 BAR se pare că acesta făcea parte din tradiția a doua de manuscrise, care se trag direct din scrisoarea mitropolitului Gheorghe.

13. Manuscrisul I 2093 a fost descoperit de Ciprian Zaharia la Biblioteca Filialei Piatra Neamț a Arhivelor Statului unde același text este încadrat între alte poeme cu caracter bise-

24 Șt. S. Gorovei, *op. cit.*, în *AIIAI*, XXVI, 1989.

25 Virgil Drăghiceanu, *O nouă versiune a însemnărilor mitropolitului Gheorghe și a hotărârilor Sinodicului din Iași din 1725 cu privire la începuturile mitropoliei Moldovei*, în *BOR*, 1915-1916.

26 C. Zaharia, *op. cit.*, p. 219-224.

ricesc, o alcătuire de stihuri intitulată *Stihuri asupra preasfințitului Papa al slăvitului Râm* și texte cu caracter pur religios, cântări bisericești și indicații de tipic. Manuscrisul provine probabil de la Mănăstirea Neamț și aparține lui “Ieremia Ieromonah Petrescu” ce se iscălește de-a lungul primei file. Titlul acestui manuscris este *Copie adevărată pentru sfânta Icoană a Maicii Precistii de la Mănăstirea Neamțului*. Textul nu este datat, dar este identic cu manuscrisul 3 102 și poate avea o datare apropiată acestuia.

16. Manuscrisul de la Casa Dosoftei (Muzeul Tiparului), semnalat de Ștefan S. Gorovei, este un facsimil după documentul aflat în arhiva Muzeului Literaturii Române la numărul de inventar 6526. Este un manuscris pe o filă de 35/43 cm, pliată la mijloc. A fost o ofertă a unui bucureștean împreună cu alte acte cu caracter bisericesc datând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea²⁷. Locul redactării pare a fi însă Moldova. Între manuscrisul Dosoftei și manuscrisele 3 102 sau I2093 de la Piatra Neamț există asemănări care duc la concluzia că au avut un prototip comun. Astfel, în aceste documente, dar și în Cronica Paralelă apare specificarea că soborul al optulea s-a ținut la Florența. Fraza „mărie sa au dat sama că își stăpânește țara cu sabiia de spre toți megieșii și îi sunt cu toții neprietini” este comună manuscriselor 2591 BAR, 3 102 BAR și acestui manuscris, adică cele care fac parte din prima tradiție de documente. În schimb expresia „Ohridul, Epitiul și Chiprul”, comună manuscriselor 3 102 BAR și I2093 Piatra Neamț se deosebește puțin de forma „Ohrida, Epechiul și Chiprul”, iar în a doua enumerare Chiprul lipsește. Oricum, așa cum a remarcat și Alexandru Elian, un element de identificare dintre aceste două tradiții de manuscrise este tocmai forma Epechiul deosebită de Pichiul sau Peciul. De asemenea, expresia „și la aceia au trimis cărți de la Țarigrad la Alexandru vodă și la mitropolitul Iosif. Iar mitropolitul Iosif era la mănăstirea Neamțului” este deosebită de “și aceli sobornicești cărți trimisă de la Țarigrad la Alexandru Voevod și la Iosif mitropolit au fost la mănăstirea Neamțului” constituie o greșeală de copist, comună numai manuscriselor 3 102 BAR, I2093 și manuscrisului inedit găsit la Casa Dosoftei, în toate celelalte manuscrise găsindu-se forma mai sus amintită. Și ultimele cuvinte la Neamț, la mănăstire, comune manuscriselor Dosoftei și 3 102 BAR, dar deosebite de la mănăstirea Neamțului sau la Neamț din alte manuscrise mă fac să cred că manuscrisul 3 102 BAR, I2093 Piatra Neamț și copia de la Casa Dosoftei au un prototip comun fără ca al doilea să fie copia celui dintâi. Și aceasta pentru că din primul manuscris lipsește expresia “de nu preste tot, dar câtu-i hotarul mănăstirii”, expresie care se află numai în manuscrisele Dragomirna și copia oficială de la Huși, copii care sunt cele mai apropiate de prototip. De aici putem trage concluzia că este anterior anului 1793, data la care a fost scris manuscrisul I2093, singurul datat dintre cele două manuscrise identice. De asemenea, din ambele copii lipsește ultima frază cu mărturisirea logofătului Grigoraș, alt element de identificare a primei tradiții. Documentele 3 102, I2093 și manuscrisul 6526 de la Casa Dosoftei sunt asemănătoare până la identitate cu câteva mici excepții: completarea cu fraza „dară nu peste tot iar câtu-i hotarul mănăstirii numai ce plouă”, iar numele lui “Ștefan Gheorghii Vodă” este inversat în “Ștefan voievod Gheorghie”. Numerotarea filelor Sfintei Pravile este 82 : 83 în cifre arabe, probabil, o greșeală de copist.

Asemănarea dintre variantele manuscriselor 2591 BAR și 3 102 BAR este evidentă, deși

27 Din aceeași colecție figurează mai multe documente inedite precum: document din 1818 cu semnătura autografă a mitropolitului Veniamin Costache, acte oficiale ale spătarului Niculcea descendent al cronicarului, două acte din 1760 și 1767 ale mitropolitului Gavril Bănulescu, actele de zestre ale Agripinei Greiceanu din 1850 și 1857.

povestea din “Cronica paralelă” conține un text adaptat unei compilații de istorie. Numai în aceste variante apare specificarea că Soborul al optulea a avut loc “la Florenția”, iar răspunsul voievodului Alexandru există numai aici “că își stăpânește țara cu sabiia despre toți megiașii și îi sunt cu toți nepriatini”, celelalte expresii fiind “și despre toți neprietenii” sau “despre toți prietenii”. Numele mitropoliei de Pec (Ipek) apare în varianta Epechiul în manuscrisul 2591 BAR și Epitiul în 3102BAR spre deosebire de Pichiul în celelalte manuscrise, denumirea fiind și ea dublă: Pec sau Ipek. Expresia “cari să închină” apare numai în varianta 3102 BAR,. Întrebarea care se pune acum este dacă manuscrisele 2591 BAR și 3102 BAR (precum și manuscrisul de la Piatra Neamț identic cu 3102 BAR și manuscrisul 6526 de la Casa Dosoftei), care au sigur un prototip comun reprezintă într-adevăr ceea ce mitropolitul Gheorghe a scris la 1723, acestea fiind varianta cea mai veche a povestirii.

Dacă este așa, suntem îndreptățiți să credem că textul din varianta 6526 de la Casa Dosoftei este o copie târzie după manuscrisul cel mai apropiat de autograf, adică de însăși redacția mitropolitului Gheorghe, dat fiind faptul că manuscrisul 2591 BAR conține un text prelucrat, deși este cel mai vechi document în care se găsește povestirea.

Lupta ierarhilor bisericești ai Moldovei împotriva ingerințelor patriarhiei, a fost, cel puțin la prima vedere, motivul pentru care s-a scris această povestire. Stă dovadă una din ultimele fraze ale povestirii, cea privitoare la faptul că biserica Moldovei “nu se pleacă nici Ohridului, nici Țarigradului” și invocarea din *Îndreptarea legii*. Caracterul de replică al fragmentului exprimă satisfacția că s-a putut demonstra acest lucru, ceea ce presupune existența unei contradicții pe această temă. Ori, în acest caz, trebuie căutate acele momente de la începutul secolului al XVIII-lea din preajma anului 1723, când autocefalia “de facto” a Moldovei era pusă în discuție, fiind necesară argumentarea acesteia cu documente. Aceste documente neexistând, precum nu exista și nici posibilitatea fabricării lor, a apărut ideea confecționării “scrisorii”. Însă, singurul moment în care independența bisericii moldovene era pusă în pericol este anul 1708. Atunci, proaspătul numit în funcție, mitropolitul Ghedeon, era muștrat de Patriarhie pentru necuviința de a se instala cu de la sine putere „în loc să ceară voie aici de la Marea Biserică a lui Hristos, care e în seama noastră, și dezlegarea noastră patriarhicească, așa cum a fost obiceiul”²⁸. Credem că este un motiv suficient pentru ca mitropolitul să ia inițiativa elaborării actului 15 ani mai târziu. Totuși povestirea nu se limitează la certificarea unei practici bisericești, ci are o structură mult mai elaborată, fiind o adevărată operă literară cu conținut istoric și nu produsul concret al unei anumite conjuncturi. În plus, stilul literar istoric al acesteia presupune elaborarea într-un timp mai îndelungat și după o perioadă relativ mare de cercetare, precum și anumite calități de istoriograf din partea autorului. Chiar dacă redacția se bazează pe un element considerat fals, pentru că nu există alt izvor istoric care să confirme informațiile privitoare la documentele cu pecete bizantină despre autocefalie, fie ele adevărate sau false au fost în așa fel întocmite încât să inspire credibilitate. Dar, ca să nu mai rămânem în sfera presupunerilor ne limităm la a-l considera pe mitropolitul Gheorghe cel puțin autorul moral al scrierii²⁹. Data rămâne, până la proba contrarie, chiar cea înscrisă în textul cronicii, adică 1723, februarie, 13 (17) în diferite variante.

Dar a mai existat un moment anterior secolului al XVIII-lea în care s-a simțit nevoia

28 Șt. S. Gorovei, *op.cit.*, în *MMS*, 1987, p. 79.

29 Alexandru Elian considera că povestea a luat naștere în mediul mănăstiresc de la Neamț, iar mitropolitul Gheorghe ar fi fost cel care a lăsat să circule povestirea sub numele său, Al. Elian, *op. cit.*, p. 143.

elaborării actului și anume anul semnării tratatului moldo-rus de către Gheorghe Ștefan, 1656³⁰. Semnarea tratatului presupunea o oarecare subordonare a bisericii Moldovei și, deci era necesară argumentarea “statutului special” de care se bucura mitropolia. Acest argument l-a constituit ceea ce Ștefan S. Gorovei numește “prima operă” a lui Nicolae Milescu spătarul. Acesta a fost trimis la Mănăstirea Neamțului unde “au cetit acele hrisoave împărătești și patrierșăști și scriind și pentru sfânta icoană de la Neamțu, precum că scoțândușă afară din mănăstire cu litanii și făcând o sfeștanie au început a să închina. Și de atunci s-au vădit închinăciune ei.” și a întocmit un raport asupra a ceea ce exista în mănăstire la 1565 și putea sprijini prestigiul deosebit pe care îl deține Mitropolia Moldovei în raport cu Biserica Răsăritului. În plus, cuvintele care relatează în scrisoarea mitropolitului Gheorghe minunile făcute de cele două icoane seamănă izbitor cu cele conținute de cartea Minunile Maicii Domnului apărută la Liov un deceniu mai târziu.³¹ “...Această icoană a preasfintei născătoare de Dumnezeu făcătoare de minuni s-au arătat în anul 6999, ce este de la Hristos 1491 în pământul Moldovei în monastirea Înălțării Domnului ce să numește Neamțul. Și să află această icoană a preasfintei Născătoare de Dumnezeu zugrăvită pe o scândură de lemn, de o parte Maica Domnului pe Hristos domnul ținându-l pre mâini, iară pre cealaltă parte, sfântul marele Mucenic Gheorghe stând și pre balaur junghiind cu sulița. Pre această icoană, la Praznicul înălțării Domnului, când cu cruci o duc arhieriei și preoții cu mâinile ținind-o, de multe ori s-au întâmplat fiind în mâinile arhierilor de s-au ridicat ca cum s-ar zmulge din mâinile lor și ar voi să se răpească. Și de acolo I s-au pus numele că se închină. Pre care văzându-o norodul să umilește și să roagă cu umilință lui Dumnezeu.. întru o vreme făcându-să această litanie cu sfânta icoană împrejurul monastirii, când o aducea în biserică sau zmulge sfânta icoană din mâinile norodului și răpindu-să s-au dus iarăși în văzduh (...). Aceasta s-au întâmplat la vremea lui Ștefan Gheorghiiță al Moldaviei la 1655”³².

Credem că atât pasajul din scrisoarea mitropolitului Gheorghe referitor la icoane cât și fragmentul din *Cerul nou* au la bază aceeași mărturie. Probabil că Nicolae Milescu s-a deplasat la Neamț, a “cetit elinește” hrisoavele înscrise cu pecețile imperiale, și a elaborat primul nucleu din care se va naște *Istoria pentru prea sfânta icoană a mănăstirii Neamțului*, care face obiectul studiului nostru.

Întrebarea care se pune acum este: ce conțineau actele patriarhale pe care le-a citit Nicolae Grămăticul? Dacă icoana făcătoare de minuni de la mănăstirea Neamțului este datată ca fiind de la mijlocul veacului al XIV-lea³³, și ea a ajuns în Moldova cu prilejul evenimentelor relatate în Istorie, bănuim că aducerea ei în țară a fost însoțită de documente oficiale. Însă, nefiind-ne cunoscut conținutul acestora, argumentele mitropolitului Gheorghe despre “soborniceștile cărți trimisă de la Țarigrad la Alexandru vovod și la Iosif Mitropolitul” care certifică independența bisericii Moldovei rămân simple presupuneri. Totuși informațiile furnizate de cărturarul moldovean au fost folosite de autorul scrierii din 1723, cărora li s-au adăugat, în finalul povestirii, informații precise despre viața și activitatea acestuia. Nu putem ști cu siguranță care idei din scrisoarea mitropolitului Gheorghe au fost luate din raportul lui Nicolae

30 Șt. S. Gorovei, *Relații bisericesti română ruse în secolele XV – XVIII*, în *AIIAI*, XXXI, 1994, p. 606.

31 vezi *supra*, nota 12.

32 *apud* C. Zaharia, *op. cit.*, p. 237.

33 Constanța Costea, *Un exemplar de artă paleologă în România*, în *AIIAI*, XXVI, 1989, p. 98.

Milescu și care aparțin însuși mitropolitului. Oricum, lui Gheorghe mitropolitul îi datorăm textul în varianta încheată, apropiată de manuscrisul 3012 BAR.

Între anii 1723 și 1778 nu există nici un manuscris care să ateste faptul că textul a fost cunoscut în varianta de sine stătătoare cu excepția inserării lui în *Cronica paralelă*. În acest context, ne exprimăm regretul că manuscrisul de la Casa Dosoftei nu este datat pentru că datarea acestuia ar face lumină în multe din problemele pe care le ridică această operă.

Tradiția a doua de manuscrise cuprinde povestirea în formă de sine stătătoare având în plus față de prototip numai mărturisirea logofătului Grigoraș "... și această istorie au găsit-o logofătul Grigoraș în scrisorile Mitropoliei și au scris-o după aceia și eu mărturisesc că am scris cum au fost acolo într-acea veche scrisoare, ce au fost mărturisit Gheorghie mitropolitul că au văzut acele hrisoave împărătești cu ochii preosfinții sale la mânăstire la Neamțu [...] și au scos de pe ace vechi probă în zilele Mării Sale Constantin Dumitru Moruz Voevod la v leat 7286 (=1778) ghenar 26" (manuscrisul Dragomirna). Faptul că însăși povestirea a fost considerată un fals a generat suspiciuni cu privire la sinceritatea afirmației de mai sus. Ciprian Zaharia a considerat că însuși Grigoraș ar fi elaborat textul, el fiind probabil și autorul altor „falsuri patriotice” printre care actul Sinodicului din 1752 în care se pomenește și de textul nostru³⁴. Textul Sinodicului a fost elaborat după ultimele studii în 1787 și are în conținut, nu povestea de care ne ocupăm, ci doar unele referiri la ea din care nu se poate identifica ce text s-a luat ca bază. Redăm mai jos textul din Sinodic:

„... încă și aceasta să fie în știința tuturor că această sfântă mitropolie a Moldovei din început au fost închinată la Obrida și în zilele răposatului luminatului domn, fericitul întru pomenire Alexandru voevod cel bun și bătrân, Andronic Paleologul, fiul lui Manoil Paleologul împăratul grecesc viind cu întâmplare prin țara aceasta, mergând de la Beciu la Țarigrad și plăcându-i țara și acest norod creștinesc și mulțumindu-se și de cinstea ce i-au făcut domnul cu sinatul, și cu tot soborul bisericesc petrecându-l din munte și până în Dunăre, și acel împărat așezând și altă orânduială a politiei boierilor și înțelegând și de mitropolia Moldaviei că este închinată la Obrida, după ce au mers la Țarigrad au spus părintelui său Manuil Paleologul și au isprăvit cu sobor, după făgăduința ce dedese, ridicând mitropolia Moldaviei de supt ascultarea Ohridului, au făcut-o ca să fie ca și Ohridul nesupusă nicăiri, trimițând mitropolitului și coroană și sacos, și au întărit acest așezământ și cu hrisoave împărătești. Dupre cum preosfințitul și răposatul Gheorghie mitropolitul mărturisește cu jurământ și cu sufletul său că al au văzut acele hrisoave împărătești în monastirea Neamțului întru acesta chip scriind. Și prăpădându-se hrisoavele la vremea nepăcii când cuprinsese leșii partea muntelui, și ca să nu se întunece știința acestui lucru, au scris singur Gheorghe mitropolitul Moldovei cu condeiul său, adevărind povestea cu sufletul său și cu jurământ să fie în știința urmașilor săi. Și devreme ce și cu ochii noștri am văzut scrisoarea lui Gheorghe Mitropolitul întru acești chip scriind, și ca să nu se piardă această așezare împărătească, noi încă cu sobor o adevărim și o încredințăm urmașilor noștri.”

Observăm că textul Sinodicului nu reproduce fragmente din scrisoare și conține un număr de inexactități. Se vorbește despre acordarea autocefaliei “de facto”, dar nu se pomenește în legătură cu momentul acordării acesteia de numele mitropolitului Iosif, act de mare importanță pentru certificarea documentului sinodal. De asemenea, nu e menționată nici povestea despre icoane, iar textul conține mici confuzii cu privire la daruri. Anacronismele nu demonstrează faptul că la data elaborării textului Sinodicului scrisoarea nu exista, ci că textul

34 Șt. S.Gorovei, *op. cit.*, în *AIIAI*, XXVI, 1989, *passim*.

acesteia nu a fost folosit în momentul redactării. Dacă îl acceptăm ca autor probabil pe logofătul Grigoraș al textului Sinodicului și descoperitor al poveștii mitropolitului Gheorghe în arhivele mitropoliei, diferențele rezultate prin compararea textelor s-ar putea explica prin faptul că logofătul și-a amintit în momentul redactării 1787 de scrisoarea copiată cu nouă ani mai devreme, fără să mai caute textul respectiv. De altfel este evident faptul că actul a fost redactat în grabă, sub presiunea timpului și în lipsă de informații concrete.

Despre unul din momentele descoperirii și răspândirii scrisorii de către logofătul Grigoraș, este posibil ca povestirea noastră să fi urmat același drum ca și textul Sinodicului, adică a fost răspândită ca dovadă în cele mai importante lăcașuri bisericești. De altfel povestirea servește ca argument pentru autenticitatea actului din 1 ianuarie 1752³⁵ și este posibil să se fi răspândit odată cu actul Sinodicului în toate celelalte episcopii. În manuscrisul 3692 BAR cele două documente sunt legate între ele de aceeași pledoarie în favoarea autocefaliei și la foarte puțin timp de la scandalul iscat de punerea în funcția de mitropolit al lui Leon Gheuca. Mitropolitul Iacob Stamati, o mare personalitate a timpului, și patriot desăvârșit poruncește să se copie aceste documente, unul la a cărui redactare contribuise, celălalt extras din arhivele episcopiei. După elaborarea scrierii ce va constitui colecția de texte din manuscrisul 3692 BAR viitorul mitropolit o va trimite, unde în altă parte, decât la Mănăstirea Neamț, adică în locul unde putea avea cea mai mare forță de răspândire și influență asupra tradiției.

După manuscrisul 3692 BAR s-a elaborat în 1830 prima tipăritură a povestirii. Textul de la Huși s-a luat ca bază pentru tipăritură, dar cu o serie de modificări: numele lui Țamblac rămâne greșit, dar este corectat Andronic în loc de Ioan Paleologul, conform adevărului istoric. Lipsește ca și în copia de la Huși data compunerii operei de către mitropolitul Gheorghe (17 februarie 1723), dată pe care copistul lui Iacob Stamati a transferat-o în contul lui Nicolae Milescu, înlocuind cu ea data reală, 1655, fără lună și zi, consemnată în celelalte copii pentru vizita lui Milescu la Neamț și pentru citirea hrisoavelor împărătești. Editorii nemțeni, sesizând anacronismul corectează anul 1655, dar lasă pe acel 17 februarie care este chiar data compunerii istoriei.

De remarcat este că nici unul din manuscrisele tradiției a doua, adică manuscrisul Dragomirna, manuscrisul 5884 și copia oficială nu menționează cifra corectă pentru vizita lui Milescu. Manuscrisul Dragomirna are 7263 pentru 7163, manuscrisul de la Academie are 7265, iar copia oficială din 1787 pune data de 17 februarie 7231. Probabil greșeala aparține chiar logofătului Grigoraș (probabil în autograful autorului se găseau cifrele neclare ceea ce a generat confuzii) pentru că în manuscrisele ce decurg direct din scrisoarea mitropolitului Gheorghe adică 3102 și copia de la Piatra Neamț avem data corectă, 7163 (=1655). Numele lui Postolache Milescu e citit greșit și redat astfel în tipăritură, neobservându-se litera suprascrisă.

Sunt eliminate după *ploauă* rândurile:

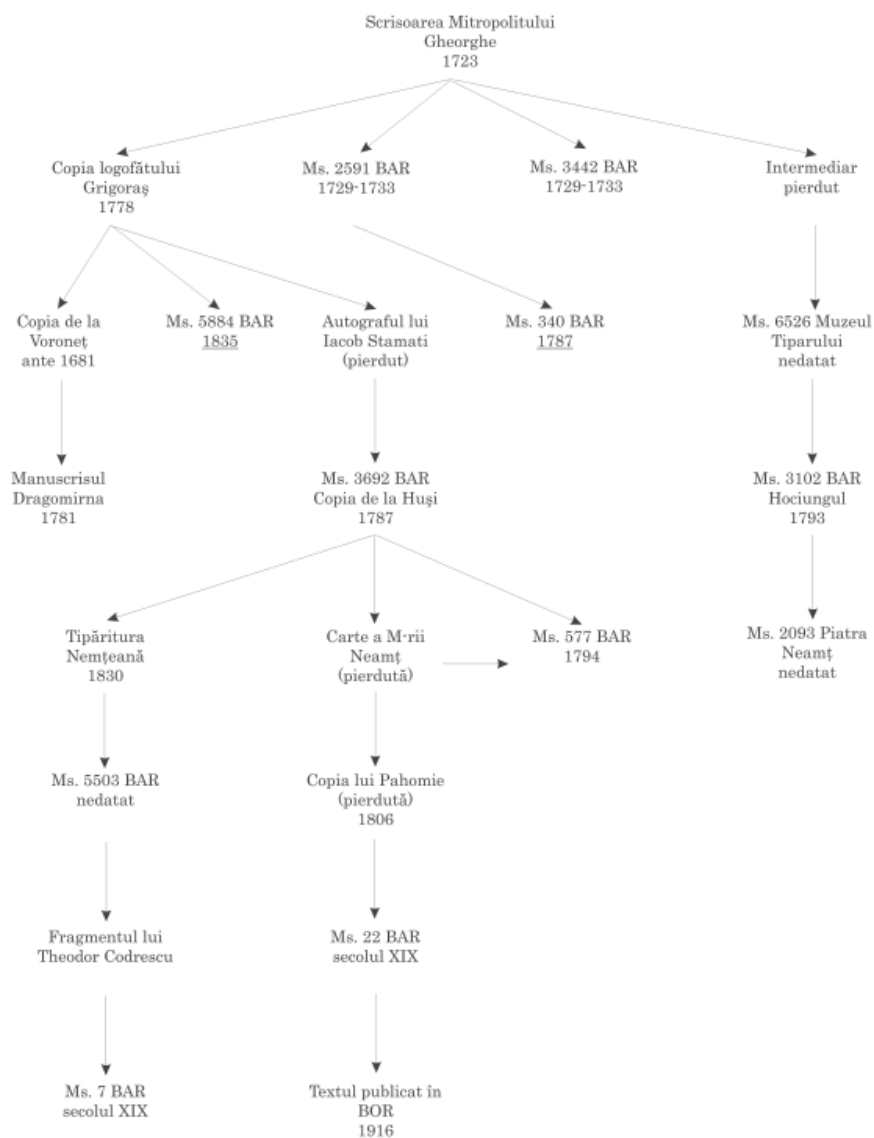
și istorie s-au adevărit din soborniceștile cărți de la Țarigrad, trimisă aice la Moldova, ce au fost la Mănăstirea Neamțului. S-a procedat la fel și cu următorul pasaj pentru a se trece mai în umbră icoana de la Bistrița: Și acel Nicolae Gramaticul au cetit acele hrisoave împărătești și patriarșești, care scriia pentru sfânta icoană de la Mănăstirea Neamțului că este făcătoare de minuni. Asemenea și pentru Sfânta Ana de la mănăstirea Bistriții.

Toate datele cronologice și trimiterea la pagina din Pravila Mare sunt cu cifre arabe, în

35 *Ibidem*, p. 32.

locul literelor chirilice cu valoare cifrică din manuscrise. De asemenea, anul 1401 reprezintă o copie a cântărilor nemțeni pentru 6905 (= 1396/1397) care se găsește în toate manuscrisele din sec. XVIII și XIX ce derivă din copia logofătului Grigoraș.

Având toate aceste informații putem sugera o filiație a manuscriselor până acum cunoscute cu intercalarea manuscriselor pierdute care sunt menționate, sau pe care le putem deduce (v. *infra*).

Scrisoarea are un caracter literar istoric și mai puțin de pledoarie directă. E o creație literară care se încadrează în mentalitatea epocii cu accent pe evocarea trecutului glorios al Moldovei, pe de o parte și pe exaltarea unui element de legendă, pe de altă parte. Este vorba de cele două icoane dăruite de la Constantinopol mitropolitului Iosif și doamnei Ana. Istoria e o poveste despre raporturile moldo – bizantine de pe vremea domniei lui Alexandru Cel Bun care au servit inițial pentru acoperirea unui gol în istorie și care, ulterior a servit ca scop afirmării cauzei naționale în rândul ierarhilor moldoveni ai secolului al XVIII –lea. Intențiile scrierii au fost multiple, de unde și lipsa de accent a povestirii asupra unui element sau altul sau tonul de pioșenie în care este redactat textul. Mai mult decât atât scrisoarea se încadrează în rândurile falsurilor menite a certifica o stare de fapt precum statutul de autocefalie al mitropoliei moldovene. Ea încearcă să rezolve dintr-o trăsătură de condei multe din situațiile despre care se știe unele lucruri cu siguranță (existența icoanelor sau fragmentul din Îndreptarea legii), dar care nu își găsesc o explicație completă cu informațiile avute la dispoziție. De aici apare nevoia de a se încerca să se amintească de documentele aflate la Neamț sau să se inventeze unele fapte (titlurile acordate de împărat voievodului Alexandru cel Bun). Unele afirmații, deși false s-au perpetuat prin tradiție și au fost preluate fără să poată fi verificate.

Astfel de falsuri mai există în istorie (Cartea Neamurilor, ce conține legenda darurilor bizantine către Vladimir Monomahul sau Donatio Constantini) și nu credem că suntem departe de adevăr dacă încadrăm povestirea mitropolitului tocmai în seria acestora, adică a actelor ce încearcă să dea o explicație legendară unui fapt real pentru a se obține astfel și certificarea dată de tradiție.

Din cele menționate reiese că forma cea mai veche a scrierii mitropolitului Gheorghe al IV -lea este aceea din Cronica Paralelă, datată 1733, redată ulterior în variantă completă după o copie a autografului lui Gheorghe, pierdute între timp. Interpolările logofătului Grigoraș din 1778 credem că fac și ele parte din forma completă a povestirii, pentru că în această variantă vor circula în istoriografia secolelor XVIII și XIX. Adăugirile și corecturile ulterioare, vor rămâne în stadiul de simple corecturi în ediția noastră pentru că multe dintre ele alterează chiar textul original, deși ele sunt în acord cu noile descoperiri făcute de numeroși copiiști, așa cum este cazul editorilor de la Neamț. Nu ne vom ocupa de stabilirea elementelor de fals, sau de dezlegarea diverselor tradiții care au dus la elaborarea acestor scrieri pentru că depășește obiectivele unei ediții critice.

În redactarea prezentei ediții critice s-a luat ca bază manuscrisul Dragomirna pentru că este cel mai vechi manuscris în care se găsește forma completă a scrierii, adică aceea care cuprinde și interpolarea logofătului Grigoraș. În plus, ea păstrează forma originală a textului, iar contribuția copistului nu o găsim decât la sfârșit: *să să știe că această istorie o am scris-o eu Ifrim Ardelean fiind cu șidearea în sfânta mănăstire Voronețul. Cu blagoslovenia Sfinții sale părintelui Chir Macarie, egumen sfintii mănăstiri Voronețul la v let 7289 (= 1781), meseaș mai 13*. Este greu de precizat în ce fel o copie trimisă de logofăt a ajuns pe filele unui Apostol din patrimoniul mănăstirii Dragomirna. Dimensiunile cărții sunt: L= 30,5 / 19,5 cm, B= 29,2 / 18 cm. Paginație: 3 f. ms. + 173 f. Legătura din lemn și piele cu două fixatoare metalice. Între filele 1 – 3 se găsește textul nostru.

Înainte de redactarea formei complete a textului menționăm că pentru realizarea ediției critice am fost în imposibilitatea de a stabili diferențele textuale dintre toate cele opt manuscrise păstrate. Am utilizat pentru comparație tocmai manuscrisele între care există sensibile

deosebiri de text și pentru a căror filiație nu avem dovezi sigure, ele fiind cele mai vechi. Este vorba de manuscrisele 3692 BAR, notat cu sigla A, 5884 BAR, notat cu litera B, de manuscrisul 3102 BAR, notat cu sigla D. În mod evident textul de bază este notat cu A. Pentru stabilirea diferențelor din celelalte manuscrise rămase, provenite din copiile mai sus menționate se poate lua ca bază separat conținutul acestora și stabilite diferențele.

Însemnele caracteristice sunt [ ] pentru completarea textului în textul de bază, / pentru separarea expresiilor aparținând fiecărui rând și // pentru separarea rândurilor în aparatul critic. Au fost marcate cu] diferențele majore, comparativ cu textul de bază.

Dar, pentru că, așa cum spunea Gabriel Ștrempel, în chestiuni de editare a textelor vechi “experiența joacă un rol deloc de neglijat”³⁶, redactăm pentru uzul cititorilor și textul integral al unui manuscris, și anume prima editare a manuscrisului de la Casa Dosoftei.

ANEXA I

ACEASTĂ ISTORIE CE S-AU AFLAT ÎN SCRISORI LE SF[1]NTII MITROPOLII, SCRISĂ DE PREOSFINȚILA SA GHEORGHIE MITROPOLIT[UL] MOLDOVII.

Înștiințare facem pentru obiceiul Molduvii că întâmplându-să aice domn răpaușatul Alixandru Voevod, și mitropolit Sfinția Sa kir Iosif, care au fost și la soborul al optulea și cu părintele ieromonah Grigorie Țanblat, cari s-au săvârșit La Moscu, mare bog[oslo]v mai înainte acelui săbor. Întâmplându-să la Ț[a]r[i]grad împărat creștinul Manoil Paliolog[,] iară fiul Manoil[,] A[n]dronic Paliolog fiind la Beciu, ginere chesariului de Beciu.

Iară la vremea bătrânețelor lui, Manoil Paliolog împărat au trimis la fiul său[,] la Andronic Paliolog la Beciu să marg[ă] la Ț[a]r[i]grad să fie împărat în locul lui Manoil Paliolog părintele său.

Și viind să margă la Ț[a]r[i]grad[,] au venit pe la Țara Moldovii și au eșit înainte[,] întru întâmpinare[,] fericitul Alexandru Voevod, cu tot sinaitul[,] dinpreună cu sfinția sa Kir Iosif mitropolitul și cu tot clirosul bisericesc[,] precum să cade la un împărat creștinescu și l-au petrecut până la Chilie la Dunăre.

Iară împăratul Andronic Paleologul[,] văzând țară ca această și norod creștinesc și pravoslavnic ca acesta și arhiereu și cliros învățat și împodobit cu toate obiceiurile Ț[a]r[i]gradului la vremea creștinătății[,] s-au pre[a] minunat și au dat laudă și

1 lipsește sfinții B//3 Molduvii B//adăugat la leat7231, fev.31 B/ la anii 7231, fev. 17 C/lipsește fraza D//4 adăugat *Iar acmu din poronca Preosvinții Sale Kirio Kir Iacov episcop Hușului sau scris într-aceasta carte la leat1787, noemvrie 6//4 adăugat pământului B/în știre D/frază suprascrisă până la Molduvii C//5 adăugat domnul țării D//6 preosfinție B//7 al optulea săbor c/ adăugat la Florenția D/ Gheorghie Țembla B/ Țambla Grigorie ieromonahul D//adăugat și B/bogoslov B,C//9 lipsește aceluși tâmplându-să D//10 Paleolog B/ Paleologul C/lipsește Manoil//11 fiind la Beci ginere C/era la Beciu, fiind D//12 iară la vremea lui Manoil Paliolog, bătrân fiind B; lipsește Paliolog C//13 au tremis C//la fiul/să margă B/C 14 adăugat tătâne-său B D//15 părintelui D//16 au vinit D//17 adăugat înainte B/fericitului C Alixandru Vodă//18 senatul C/sinaitul D//19 lipsește dinpreună B D/și sfântul mitropolit Kir Iosif D//20 adăugat cu mare cinste D//20 chilie C pân B//22 adăugat întâlept B, D//24 la vreme C//*

au zis că țară ca acesta cu de toate darurile și roadele

36 Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 12.

pământului și obiceiuri și înțelepciune și iubire de streini[,] aiurea n-au văzut nici au auzit să fie.

Și întrebând pre fericitul Alexandru voevod la ce împărăție sau crăie iaste închinat[,] Măria sa au răspuns cum că-și stăpânește țara cu sabiia despre toți megieșii și despre toți nepriiatinii. Și întrebând și pre sfinția sa Kir Iosif mitropolitul la cari patrierșie iaste închinat[,] sfinția sa au răspuns precum că iaste închinat la Ohridă. Și făgăduindu-i luminatul împărat cum că dacă va merge la Ț[a]r[i]grad ,va să facă Moldova precum iaste Ohridul și Pichiul și Chiprul[,] să fie nesupusă și neplecată nici unuia eparhii.

Și mergând la Țarigrad au luat împărăție și Manoil împărat Paleolog tatăl lui Andronic s-au călugărit.

Și strângând sobor cu 24 Patriarși și cu toți mitropoliții[,] au rădicat mitropoliia Moldovii de supt ascultarea Ohridului cu săbor și au așezat să fie mitropolia Moldovii ca un patriarb, precum iaste Ohridul, Pichiul, Chiprul, așa și Moldova.

Și cele săbornicești cărți trimisă de la Ț[a]r[i]grad la Alexandru V[oe]vod și la Iosif mitropolitul au fost la mănăstirea Neamțul. Care eu smeritul Gheorghie, cu mila lui Dumnezeu mitropoliul Moldovii[,] mărturisescu cu giurământ că le-am văzut cu ochii mie[i] și au fost la Neamț la mănăstire[,] până ce s-au stricat și s-au răsipit țara la Domnie Mării sale Dumitrașcu V[oe]vod.

1 lipsește și au zis că D adăugat cum că C, B/podobile și rodurile D/lui Dumnezeu B//2 și obiceiurile B adăugat buni C lipseșteși înțelepciune/3 fie D//iasti C/este închinată țara aciasta D//5 dădu sama B/stăpânești C//6 priatini C/și-I sunt cu toții neprietini D/dinspre B//7 preosfinție B/preasfinția D/inversat mitropolitul Kir Iosif//8 patriarhie B/Sfinția c/ preasfinția D//9 Ohrid C/patrierșie Ohrida D/făgăduindu-să B, D/și să făgădui C//10 a mergei D/va face să fie mitropolii Moldovii D/cumu-i D/vra B//11 Pechiul B/Epitiul deasupra altă mână a scris cu cerneală Ipek D/unii C/ unei D//14 lipsește Paliolog B/lipsește împărat Paliolog D//15 4 B, C/săboru du patru D//16 mitropolie B,C/Moldavii C//17 lipsește cu sobor B/ mitropolitul D//18 după cum B/Pechiul B]Epichiul D//20 ș-acele B/și aceli C/și la aceia au trimis cărți D Alesandru B sobornicești B//21mitropolit C/ mitropolitul Iosif D/iară mitropolitul Iosif era la mănăstire Meamțului D//22Niamțului B/adăugat mitropolit D//24 lipsește miei/Neamțul B/la mănăstirea Neamțului C/și au fost aceste cărți la mănăstire Neamțului D/ domnii B/adăugat Moldovii D//26Domnie sa Mării Sali C/Dumitrașcu Vodă Cantacuzono D

Și cu acelea săbornicești cărți pe pergament scrisă cu pecete[,] pajoră împărătească[,] în argint întiposită și cu iscăliturile patriiarșilor și a câțiva arhieriei.

Și dimpreună cu ace[ste] di mai sus pomenit[e] au trimes Andronic Paleolog împărat[,] fericitului Alexandru voievod coroană împărătiască și alurghidă[,] care acest port s-au ținut la toți domnii, până la domnia lui Alexandru V[oe]vod Lăpușneanul.

Și au mai trimis, tij Andronic Paleolog împăratul, dar părintelui kir Iosif mitropolitul o sfântă icoană făcătoare de minuni cu doao fețe[:] de o parte Maica Precurată[,] de alta parte Sfântul Gheorghie[,] care până astăzi să află la mănăstirea Neamțul[,] care să închină. Și dinpreună autrimis și mitră și sacos[,] că mai nainte vreme mitropoliții Moldovii slujia sf[ânt]a Liturghie cu felon.

Iară maicii lui Andronic Paleolog împărat îi era numele Anna, împărăteasa lui Manoil. Și măriia sa încă au trimes dar doamnei Anii[,] doamna fericitului Alexandru V[oe]vod[,] o sfântă icoană[,] Sfânta Ana[,] maica Maicii Precistii[,] iarăși făcătoare de minuni[,] ferecată și împodobită cu cheltuială împărătească. Iară Măriia sa doamna Anna o au trimes dar sfintii mănăstiri Bistriții[,] fiind această sfintă mănăstire făcută de fericitul Alexandru V[oe]vod și de doamna mării sale[,] Anna. Iară această sf[ânt]ă icoană Ana[,] la vreme de neploaie scoțându-să

cu litie afară din mănăstire și făcându-să o sfeștanie[.] până a să întoarce la mănăstire numai ce ploo[.] de nu preste tot[.] iară câtu-I hotarul mănăstirii numaidecât ploo.

Și istoria s-au adevărit din săborniceștile cărți de la Ț[a]r[i]grad[.] trimisă aice la Moldova[.] ce au fost la mănăstire Neamțului.

1 și-acele sobornicești B/adăugat și B,C// 2 lipsește întipostităB/întiporită C/întiposită D//3 adăugat și preoți de cinste D//pomeniți C//5.Andronicu D/împăratul D/ lipsește fericitului D// 6 acel port l-au ținut B/ acel port s-au ținut C/ la toți domni s-au ținut D//7 Alixandru D/ voevod C//8 daru B/trimes C/ lipsește tij D lipsește dar D// 9mitropolitului C//10 dooiD/doauă feță C//12 Niamțu B Neamțului D//cari D/lipsește dinpreunăC//13 căci D//14 sluje B/sluja D/ inversat sluje cu felon B/ sfenta C//16 împărătiasa B/Mărie B/eManoil C/Manoil împăratu D/ Ana C//a în loc de doamna D/vodă D// 18 PreceștiC/Preacurate D/iară D// 20 Mărie B / lipsește AnaB/daru D/sfinti C/lipsește sfintii D//21 adăugat făcută D//23litanii C/litii B neploare B//24 lipsește și făcându-să osfeștanie B/ osfeștanie C// 25 numai trebuie D/lipsește ultima frază C, D//27 adăugat aceastăC/ în C/ fostu D

Și în zilele răpăusatului Ștefan V[oe]vod Gheorghie s-au întâmplat de au mers la mănăstire la Neamț și Nicolai Gramaticu[.] fratele lui Postolache Mi[le]scul[.] căruia i-au tăiat Ștefan Voevod[.] sin Vasile voevod nasul[.] care au tălmăcit și Biblia di pe limba elinească pe limba rumânească când au fost capighihaie Mării sale lui Grigori Voevod din Țara Muntenească[.] la Țarigrad. Care pre acel izvod o au dat în tipografie creștinul Șerban Voevod Cantacozon[.] Domnul muntenescu.

Și acel Nicolae Gramaticu au cetit acele brisoave împărătești și patrierșăști și scriind și pentru sfânta icoană de la Neamț[.] precum că scoțându-să afară din mănăstire cu litanii și făcând osfeștanie au început a să închina. Și de atunce s-au vădit închinăciunea ei. Așîșdirea pentru sf[ânta] Anna după cum scrie mau sus.

Iară mitropolia Moldovii nu iaste plecată nici unuia patriarh, precum arată și sf[ânta] pravi-lă cea mare la list 402 –403. Iară de zic muntenii cum că nu știu ce unde au luat moldovenii această putere[.] de nu să pleacă nici Obridului[.] nici Ț[a]r[i]gradului[.] dar noi știm .

1ziliile B/ zile D/răposatului B/lipsește în zilele răpăusatului C//2 tãmplat B/ mãrs B/mersu D// mănăstirea Neamțului B D/Nicolaiu B/Necolai C/Neculaiu D //3 Milescu B/ Mi (le)scul / Comisul D/Vodă D//4 Vasili D tãet B//5 Bible B C/din limba elenească C/românească D//6 capichihaiia B/Grigori Vodă D//7Munteniască B pe acela B//8 dat-o B / lipsește din Țara Muntenească Voevod Ccantacozon unind numele Grigore Voevod Cantacozone C/Grigori Vodă D/Șarban Vodă Cantacozone //10 acel BD/acesta C/brisoavi B/Necolaiu C/aceste C/acele B D adăugat elinește D//11 adăugat și B D/ce să închină B//12Neamț B/sfânta D/lipsește la Neamț B/ lipsește precum că scoțadu-să așîșderea B/de la mănăstire D//13 litanie C//14 o sfeștanie C la fel ca și la varianta B, în varianta D se inversează frazele: Neamțului care să închină și pentru sfânta icoană de la mănăstirii Bistriții. O au scos-o afară la o sfeștanie //și au început a să închina și de atunci ...continuă ca în varianta A/adăugat ei //16 Moldovii B tãst C /unii patriarhiiC/nici unui patriarșii //17 lipsește și B/iar B/402-405 C/lipsește cea mare /list MV-MG (42-43)/dar C//18 dzic B/zicu C/lipsește cum D/au luat Moldova //19 adăugat și B /plecă D //20 adăugat și aceasta D

Ș-această istorie o am scris eu[.] cu condeiul meu[.] smeritul Gheorghie mitropolitul în anii de la Adam 7231 fev[ruarie]13.

Iară de la batrânul Alexandru voevod au fost 7905.

Iară de la Ștefan V[oe]vod Gheorghie au fost ve let 7193 când au fost Necolai Gramaticul la Neamț.

Și această istorie au găsit-o logofătul Grigoraș în scrisorile Mitropoliei și am scris-o după aceea[.] și eu mărturisescu că am scris cum au fost acolo, într-ace veche scrisoare ce au fost măr-

turisit Ghiorghe Mitropolitul că au văzut aceli brisoave împărătești cu ochii preosfinții sale la mănăstire Neamțu.

Și au scos de pre ace vechi probă în zilele Mării Sale Constantin Dimitru Moruz Voevod, la vlet 7286 (1778) ghenar .26

Adăugat că C /lipsește aceasta //2 lipsește de la Adam //adăugat și eu, după cum am găsit în scrisorile cele vechi ce au fost scrisă de preosfinție sa Gheorghie, mitropolit Moldovii am scris și eu asămine B //3 lipsește au fost C //4 lipsește întreg rândul de la Ștefan Voevod Ghiorghe au fost ve let 7193 /data scrierii mitropolitului Gheorghie e confundată cu data aparținând lui Nicolae Gramaticu /7163 (=1655) D / lipsește Ștefan C //5 Mănăstirea Neamțului C //la Neamțu la mănăstire D adăugat ...și ca să nu se uite știința acestui lucru sau încredințat și de noi poroncindu-să de s-au scris și întraceastă carte, fiindcă și însuși noi am văzut în scrisorile mitropolieia această scrisoare, scrisă de răposatul mitropolit Gheorghie cu însăși mâna sa, încredințată și cu iscălitura sa după cum adevieriază scrisoarea aceasta și intracest brisov ce scrii mai jos. Osăbuit am poruncit de s-au scris în-aceasta carte și acest brisov de mai jos arătat ce să află aice la noi la scaunul Sfinnti Episcopii Hușii, care este trebuia de a să și și de toată obștea aceștii de D-zeu păzite țări //7 într-u aceli vechi scrisori; lipsește după aceia C //1..10 lipsec din D //11..13 lipsec din B D //13 septembrie 26

ANEXA 2
MANUSCRISUL DOSOFTEI
(INV. 6526, MUZEUL LITERATURII ROMÂNE)

Copii // Pentru Sfânta Icoană a Maicii Precistii // de la mănăstirea Neamțului! // [ ]

În știre facim pentru obiceiul Țării Moldovii. Tâmplându-să aice Domnu // Moldovii, răposatul Alixandru Voievod și mitropolit Sfinție sa // kir Iosif, cari au fost și la soborul al optulea ce s-au făcut la // Florenția și cu părintele Țamblac [ ] ieromonahul, carele s-au // săvârșit la Moscu, marile bogoslov, mai înaintea acelu soboru // tâmplându-să la Țarigrad, împărat, creștinul Manoil Paleolog, iar // fiu lui Andronic Paleolog, fiindu gineri chesariului de Beci să // afla la socrul său, care la vremea bătrâneților lui Manoil Pale//ologu au trimes la fiul său la Andronic Paleolog la Beciu să mear//gă la Țarigrad să fie împărat în locul tătâne-său, lui Manoil // Paleolog. Și vrând să meargă la Țarigrad au venit pren țara Moldo//vii și au eșit înainte întru întâmpinare fericitul Alexandru // Voievod cu tot, sinaitul și sfântul mitropolitul kir Iosif cu tot // clirosul, cu mare cinste și cum să cade ca unui împărat cre//știnul și l-au petrecut până la Chilie la Dunăre. Iară împăratul Andronic Paleolog văzând țară ca aceasta și norod înțe//lept și pravoslavnic ca acesta și arhieriei și cliros învățat și împodobit cu toati obiceiurile bisericii Țarigradului// la vremea creștinătății, s-au pre minunat și au dat laudă// cum că țară ca aceasta cu de toate darurile și podoabile // pământului și roadile și obiceiurile și înțelepciunea și iubi//re de streini, aiurea n-au văzut, nici au auzit să fie. Și i//trebând pe fericitul Alexandru Voievod la ce împărăție sau Crăiie iaste închinat, Măriia Sa s-au dat sama că își stăpânește țara cu sabia// de spre toți megieșii și-i sunt cu toții neprietini. Și întrebând și pre sfinția sa Mitropolitul kir Iosif la care patrierșie este închinat, Sfinție sa au spus// cum că este închinat la Ohrida. Și făgăduindu-să luminatul împărat // cum că dacă a mergi la Țarigrad va să fie [ ] Moldovia cumu-i Ohrida, Epechiul// și Chiprul, să [ ] nesupuse și neplecate nici unii eparhii. Și mergând la Țarigrad au luat împărăție și Manoil s-au călugărit. Și// stângând Sobor cu patru patriarhi și cu toți mitropoliții // au rădicat mitropolia Moldovei de supt ascultarea Ohridii cu// săboru și au așazat să fie mitropolitul Moldovii ca

un patri//arhu, precum iaste Ohrida, Ipechiul[ ], așa și *Moldova* și la aceia și//au trimes cărți de la Țarigrad la *Alexandru Voievod* și la mitropo// litul *Iosif*, cari mitropolitul Iosif era la mănăstire Neamțu//lui.

Carile eu smeritul *mitropoliul Gheorghie* cu mila lui // *Dumnezeu* mărturisescu cu giură-mânt că l-am văzut *cu ochii*, și au fost a//cestea *cărți în mănăstirea* Neamțului până ce s-au stricat și s-au răsipit *țara* Moldovii în domnia mării sale *Dumitrașcu//Voievod* Canta[cuzino]. Și cu aceli săbornicești *cărți* pe pergament scrisă//, cu pecete cu *pajură împărătească* în argint întiposită și iscăliturile *patriarhilor* și câțiva *arhierei* și preoți// *de lume*, mai sus pomenite, și au triimes *Andronicu împărat Paleologul* lui *Alexandru Voievod* coroană *împărătească* și *alurgbidă*//. Carele acel port la toți *domnii* s-au ținut până la domnia lui // *Alexandru Voievod* Lăpușneanul. Și au mai trimes *Andronic împărat* // *Paliologu* părintelui Iosif mitropolitul, *o sfântă icoană* făcătoare de minuni cu doi *feță*: de o parte *Maica Precu//rată*, de altă parte Sfântul *Gheorghie*, carile până astăzi sunt la// mănăstirea Neamțului. Și dimpreună iară au mai trimis și *mi//tră* și *sacos*, căci mai înainte vreme mitropolii Moldovii sluje Sfânta liturghie cu felon.

Iară maica lui// *Andronic Paleolog împărat* îi era numele Anna, împărăteasă// lui *Manoil împărat* și mărie sa încă au trimes dar// doamnei *Anii* în fericitului *Alexandru Voievod* o sfântă icoană, sfânta // *Anna*, maica *Maicii Preacuratii* iară făcătoare de minuni ferecată// ferecată și împodobită cu cheltuială împărătească. Iară Mărie sa doamna// *Anna* o au trimes la mănăstirii *Bistriții*, fiind făcută// [ ] mănăstire de fericitul *Alexandru Voievod* și doamna *Anna*. Ia[ ] această sfântă icoană la vreme de neploare scoțindu-să cu litii afară din mănăstire și făcîndu o sfeștanie, până ce să întoarce în mănăstire numai ce ploo. De nu prestă// tot, iar cătui hotarul mănăstirii numai ce plouă și această// istorie s-au adevérit din săborniceștile cărți de la Țarigrad, triimesă aice la *Moldovă*, și au fost la mănăstirea Neamțului//. Și în zilele răposatului Ștefan Voievod *Gheorghie* s-au tâmplat// de au mersu la mănăstire Neamțului *Neculai Gramaticul*, fratele// lui *Postolache Comisul* căruie iau tăiet nasul Ștefan Voievod sin *Vas//ile Voievod*, cari au talmăcit și *Biblie* din limba elinească pe limba românească, când au fost capu chehae mării sale lui *Grigorii// Voievod* din țara muntenească la Țarigrad. Care pi acel izvod o au dat în tipografie, creștinul *Șarban Voie[ ] Cant[acozino]*, domnul munteneșcu. Și acel *Neculai Gramaticul* au cetit elinești aceli *hrisoave împărătești* și *patriarșăști* și scriînd și pentru Sfânta// icoană ce să află la mănăstire Neamțului, și pentru sfântă icoană de la *Bistrița*. O au scos afară la osfeștaniie și au început// a să închina. Și de atunce s-au vădit închinăciunile ei, așjdere și pentru Sfânta icoană *Ana[ ]*

Iar mitropolia Moldovii nu este plecată nici unui patriarh, precum arată// și Sfânta pravilă la lista 82:83 (sic în loc de 402-403). Iară de zic muntenii că nu știu de unde au luat *Moldova* această putere, de nu să plecă nici *Ohridii* nici Țarigradului, iară noi știm.

Si această istorii o am scris eu cu condeiu mieu smeritul *Gheorghie* mitropolit la an 7231(1723) febr[uarie] 16//. Iară de la bătrânul *Alexandru Voievod* au fost ani 6905!//. Iară de la *Stefan Voievod Gheorghie* au fost v[ ] let 7163 (1655) când au fost *Neculai Grămăticu* la Neamțu în mănăstire.